

8-XVIII. Yüzyıla ait Bulgar Katolik metnindeki (Pavlikan) Türkçe unsurlar hakkında bir değerlendirme

Abidin KARASU¹

APA: Karasu A. (2020). XVIII. Yüzyıla ait Bulgar Katolik metnindeki (Pavlikan) Türkçe unsurlar hakkında bir değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 137-150. DOI: 10.29000/rumelide.835523.

Öz

Bulgaristan Milli Kütüphanesi “Sv. Kiril ve Metodiy”de bulunan ve Petar Kovachev Tsarski (Petar Fabri Imperiali) tarafından 1773 tarihinde yazılan eser, Bulgar Katolik Edebiyatının (Pavlikan) en eski el yazması metnidir. Yazar, eseri İtalyancadan Bulgarcaya çevirmiş ve Latin harflerini kullanmıştır. İki ana bölümden oluşan eserin birinci bölüm Katolik öğretileri ve dualarından oluşmakta olup ikinci bölümünde İncil hakkında yorumlara yer verilmiştir. Eserin en dikkat çeken yönü, Türkçe unsurların yoğun şekilde kullanılmasıdır. Yalın bir dil kullanan yazar, Bulgar Katolik cemaatine daha yakın hitap etmek için Türkçe sözcüklerden istifade etmiştir. Bu durum, XVIII. Yüzyılda Türkçenin Bulgaristan topraklarındaki varlığını ve işlevselliğini ortaya koymada önemli ipuçları vermektedir. Özellikle el yazmasının ikinci bölümünde Hz. İsa’nın hayatını anlatan yazar bu konunun daha iyi anlaşılması için Türkçe sözcüklere ağırlık vermiştir. Asırlarca Bulgar halk dilinde yer edinmiş binlerce Türkçe sözcüğün varlığını ve gücünü bilen Tsarski, daha geniş kitlelere ulaşabilmek ve anlaşılır olabilmek için Türkçe sözcükleri bilinçli tercih etmiştir. Ayrıca Bulgarca sözcükleri açıklarken Türkçe sözcüklerden istifade etmiştir. Eserde yaklaşık 700 Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Türkçe sözcüklerin yanında farklı Türkçe gramatikal yapılar da görülmektedir. Bunların içinde Türkçe fiillerin kullanılması dikkat çekicidir. El yazmasında Latin harflerinin kullanılması ve Türkçenin temel ünlülerinden “ö” ve “ü” seslerinin gösterilmiş olması 18. Yüzyıl Türkçe ses bilgisi açısından son derece önemlidir. Çalışmada Bulgar Katolik (Pavlikan) dinî metinlerinde geçen Türkçe unsurlar hakkında bilgi verilecek olup Türkçenin dönem itibarıyla önemine değinilecektir.

Anahtar kelimeler: Bulgar Katolikler, Pavlikanlar, Türkçenin etkisi, Bulgarca, Bulgaristan

A review of the Turkish elements in a Bulgarian catholic (Paulician) text from the XVIII Century

Abstract

The text written by Petar Kovachev Tsarski (Peter Fabri Imperiali) in 1773 and present in the Bulgarian national library “St. Cyril and Methodius”, is the oldest written manuscript of the Bulgarian Catholic (Paulician) literature. The writer has translated the work from the Italian to the Bulgarian language and used Latin letters. The first part of the work, comprised from two main parts, is formed from Catholic teachings and prayers and the second part consists of comments regarding the Gospels. The most prominent characteristic of the work is the intensive use of the Turkish elements in it. The writer, who used a plain language, has used Turkish words in order to appeal to the Bulgarian Catholic society. This state of the affairs gives us important hints about the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (İstanbul, Türkiye), abidinkarasu@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2324-111X [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 12.10.2020- kabul tarihi: 20.12.2020; DOI: 10.29000/rumelide.835523]

presence and the functioning of the Turkish language on the Bulgarian ground in the XVIII century. Especially in the second part of the manuscript, the writer, who explains the life of Jesus, has given weight to the Turkish words in order this topic to be understood in better way. Tsarski, who knew the presence and the strength of the thousands of Turkish words accepted in the Bulgarian folk language, in order to reach the wider public and be understood, deliberately used Turkish words. Except that, when he explained Bulgarian words, he used Turkish words. Approximately 700 Turkish words have been determined in the work. Besides the Turkish words, different Turkish gramatical forms can also be seen. Among them, what especially draws the attention is the use of the Turkish verbs. The use of the Latin letters and the indication of the Turkish cardinal vowels “ö” and “ü” is extremely important from the aspect of the Turkish phonetics of the 18. Century. In the text, the author will give information about the Turkish elements present in the Bulgarian Catholic (Paulitian) texts and the importance of the Turkish language from the aspect of its period of use.

Keywords: Bulgarian Catholics, Paulicians, Turkish Influence, Bulgarian, Bulgaria

Giriş

Türkçenin Balkan dilleri üzerindeki etkisi yüz elli yıldan bu yana araştırma konusudur. Özellikle devlet dili veya diğer bir ifadeyle resmi dil seviyesindeki diller üzerine yapılan çalışmaların sayısı oldukça fazladır.

Ancak, Türkçenin Balkanlardaki daha küçük topluluklar üzerinde etkisi yeterince araştırılmamıştır. Bu topluluklardan biri de Bulgar Katolikler (Pavlikanlar)'dir. Roma Katolik Kilisesi'nin 17. Yüzyıldan sonra Bulgar topraklarındaki aktif propagandası neticesinde ortaya çıkan Bulgar Katolik (Pavlikan) edebiyatı Ortodoks Bulgarlardan farklı olarak Latin alfabesini kullanırken, metinlerde kullandığı dil Türkçe sözcüklerinin yoğunluğu bakımından dikkat çekicidir. Bu dil suni oluşturulmuş bir dil olmayıp Bulgar halkının doğal dilidir.

Bulgaristan topraklarında yaşayan Pavlikan toplulukları yıllarca dışlanmış edebiyatları göz ardı edilmiş olup yazılı eserleri bilim çevrelerine kapalı kalmıştır.

Günümüzdeki çalışmalar neticisinde yıllarca bu sahadaki ön yargılar "*izole edilmiş ve sınırlı alanlarda kalarak literatürün gelişiminde hiçbir rol oynamadığı*" kalkmış ve hak ettiği değeri almıştır. (İstoria, 1962:402). B. Tsonev Bulgaristan Milli Kütüphanesi el yazmaları envanteri üzerinde çalışırken Pavlikan koleksiyonlarının özel bir çalışmayı hak ettiğini not eder (Tsonev, 1923:479).

Son yıllarda, Bulgar Katolik edebiyatı üzerine yapılan araştırmalarda bir artış gözlenmektedir. Bu çalışmalar, Balkanları yakından takip etmemiz hasabiyle dikkatimizi çekmiş, yaptığımız incelemeler neticesinde Türkçenin yazılı Bulgar Katolik dilinde önemli bir işleve sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırma konusu olarak 1773 yılında Petar Kovachev Tsarski tarafından kaleme alınan ve içinde Katolik dini öğretiler ile çeşitli hikâyelerin olduğu el yazması eser seçilmiştir. Yazmada son derece sade bir dil kullanılmıştır. Özellikle eserde kullanılan Türkçe sözcüklerin sayıca fazlalığı, neredeyse her sayfada onun üzerinde Türkçe sözcüğün yer alması dikkate değerdir. Ayrıca yazarın hitap ettiği halk kitlesinin anlayamayacağını düşünülerek edebi dilin sözcüklerini cümle içinde Türkçe sözcüklerle açıklaması son derece önemlidir. Bunun yanında Türkçe fiillerin, eklerin ve farklı gramatikal yapıların sıklıkla kullanılması eseri Türkçe açısından ayrıcalıklı kılmaktadır.

Bulgar Katolik edebiyatı ile ilgili yapılan çalışmalara bakacak olursa şu çalışmaları görürüz: (Behinyova 1975; Georgiev 1971; Georgiev 1973; Ivanova 1984; Ivanova 1985; Ivanova 1989; Ivanova 1997 a; Ivanova 1997b; Ivanova 1998; Ivanova 1999a; Ivanova 1999b; Ilieva 2011; Stanchev 1975; Stanchev 1981; Stanchev 1988; Stanchev 1995; Stanchev 1998; Tsibranska-Kostova, Abadjieva 2017; Jerkov 1979; Jerkov 1985; Walczak-Mikołajczakowa 2004)

Bulgar Katolik (Pavlikan) edebiyatının kurucularından biri olarak kabul edilen Petar Kovachev Tsarski'nin (Petar F. Imperiali) (Abadzhieva,2017:5), şimdiye kadar bize ulaşan eserleri; metinlerin dil özelliklerini inceleyen birkaç çalışma dışında kapsamlı araştırılarak yayınlanmamıştır. Mariola Volchak Mikolaichakova, 17. ve 18. Yüzyıl Bulgar Katoliklerinin edebi çalışmalarına adanmış monografisinde, Petar Kovachev Tsarski'nin eserlerinde kullandığı dil üzerine bir çalışma yapmıştır. (Walczak-Mikołajczakowa 2004). 2015 yılında Oxford Üniversitesi'nden Florence Graham, "Boşnakça ve Bulgarca Fransiskan metinlerinde Türkçe ödünçlemeler üzerine doktora tezini hazırlamıştır (Graham, 2015). Bu çalışma НБКМ² 778 ve NBKM 779 adlı iki el yazması Türkçe sözcük örnekleri sunmasının yanında Bulgar Katoliklerin, özellikle Petar Kovachev Tsarski'nin edebi dilinin tanıtılması ve çözümlemesine büyük katkı sağlamıştır.

Yine, Bulgar Bilimler Akademisi öğretim üyesi Dr. Magdalena Stefanova Abadzhieva'nın Bulgar Katolikleri (Pavlikanlar) üzerine önemli çalışmaları mevcuttur: (Abadzhieva, 2014), (Abadzhieva, 2013), (Abadzhieva, 2014), (Abadzhieva, 2014), (Abadzhieva, 2014), (Abadzhieva, 2017), (Abadzhieva, 2015).

Abadzhieva'nın 2017 yılında tamamlanan "Bulgar Dili Tarihinde 18. Yüzyıl Pavlikan Edebiyatı" başlıklı doktora tezinden ve Prof. Dr. Maryana Tsibranska-Kostova ile birlikte hazırladıkları "17-18. Yüzyıllar Arasındaki Katolik Edebiyatında Yabancı Unsurlar (Filip Stanislavov'un Abagar'ı ve Petar Kovachev Tsarski'nin 778 numaralı El yazması)" adlı çalışmalarından önemli ölçüde istifade ettik. Özellikle Abadzhieva'nın alana katkıları son derece önemli olduğu söylenebilir.

Ancak burada bahsedilen çalışmalardan hiç biri doğrudan Türkçenin etkisini incelemeye yönelik değildir.

Alandaki bu boşluktan yola çıkarak Bulgar Katolik (Pavlikan) edebiyatının ilk yazılı eserlerinden olan NBKM 778 numaralı ve 1773 tarihli el yazması eser incelenmiştir.

Çalışmada:

- Petar Kovachev Tsarski'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.
- Yazmada 700'e yakın Türkçe sözcük tespit edilerek sözcüklerin günümüzdeki anlamları verilmiştir.
- "ö" ve "ü" harflerinin kullanımı hakkında bilgi verilmiştir.
- Bulgar edebi dilinin sözcüklerinin cümle içinde Türkçe sözcüklerle açıklanması hadisesi üzerinde durulmuştur.
- Örnek bir sayfa seçilerek Türkçe sözcüklerin kullanım sıklığı gösterilmiştir.
- Türkçe fiillerin nasıl kullanıldığı ve gördükleri vazifeler ele alınmıştır.
- Farklı Türkçe gramatikal yapılar hakkında bilgi verilmiştir.

² НБКМ Народна Библиотека Кирил и Методий- Bulgar Milli Kütüphanesi'nin kısaltması olup diğer sayfalarda NBKM şeklinde gösterilecektir.

Yapılan çalışmayla, 18. Yüzyıl Bulgar Katolik (Pavlikan) edebi dilinin oluşumunda Türkçenin etkisi ve işlevini ortaya koyarak eserin tanıtımı hedeflenmiştir.

I. Petar Kovachev Tsarski ve eserleri hakkında bilgi

Petar Kovachev Tsarski hakkında çok az şey bilinmektedir. 1745 - 1746 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir (Starobilgarska Literatura, 2003:361). Derlemelerinden biri olan 1793 tarihli 1423 NBKM 'nin başlık sayfasından yazarın 49 yıl yaşadığı ve 24 Şubat 1795'te öldüğü anlaşılmaktadır.

Doğum yeri hakkındaki bilgiler çelişkilidir. Peter Kovachev Tsarski ile ilgili en eski veriler G. Giev tarafından 1937'de yazılan "*Plovdiv Piskoposluğunda Doğan Bulgar Rahiplerin, Pavlikanların Vaftizinden Günümüze Kadar Olan Kısa Biyografileri*" adlı çalışmada bulunmaktadır. Buradan yazarın Plovdiv civarında bir yerde doğduğu anlaşılıyor, ancak kesin yer belirtilmemiştir (Abadzhieva, 2017:9).

Eğitimi Roma'da tamamladığı hakkında bilgiler mevcuttur. Roma'daki eğitimini tamamladıktan sonra Plovdiv Piskoposluğu'nun apostolik papazı olarak görev yapmış ve 1794'ten ölümüne kadar, şimdiki Hisarya şehrinin bir semti olan Davudzhovo'nun Miromir köyünde hizmet etmiştir (Giev, 1937:107).

Petar Kovachev Tsarski'nin 1773 yılına yazdığı ve Çağdaş Bulgar Katolik Edebiyatının bize ulaşan en eski el yazması örneği olan № 778 numaralı yazma Bulgaristan Milli Kütüphane'sinde muhafaza edilmektedir. Bilim çevrelerinde yakın zamana kadar, el yazmalarından dördü biliniyordu: 1773 tarihli NBKM 778, 1780 tarihi NBKM 779, 1793 tarihli NBKM 1423. En son bilgilere göre dördüncüsü 1779 yılında yazılmış olup Roma'da bulunmaktadır (Abadzhieva, 2017:9).

Yazar, diğer eserlerinde olduğu gibi № 778 numaralı el yazmasında da Latin alfabesini kullanmıştır. Alfabe tercihi, bu döneme ait tüm Katolik edebiyatının karakteristik bir özelliği olup yazarların dini Roma Katolik aidiyetleriyle doğrudan bağlantılıdır. El yazması № 778 İtalyancadan Bulgarcaya çevrilmiştir.

İki ana bölüm halinde inceleyebileceğimiz yazmanın birinci bölümü Katolik öğretileri ve dualarından oluşmakta olup ikinci bölümü (51- 258. sayfa araları) İncil'den bilgilere yer verilmiştir.

II. Türkçe unsurlar hakkında değerlendirme

Petar Kovachev Tsarski, kaleme aldığı derlemesinde çok sayıda Türkçe sözcüğe yer vermesi, yazdıklarının halk tarafından daha kolay anlaşılmasını istemesi neticesindedir. Bu dönemde yazılan eserlerin çoğunda bu özellikler görülmektedir. Dönem yazarları, dillerini daha anlaşılır kılmak için Türkçe sözcükleri bilinçli kullanmışlardır. K. Mirchev, 1802 tarihli el yazmasında Sofroniy Vrachanski'nin bir cümlesinden alıntı yaparak şunları yazmıştır: "*Bu dönemde Türk topraklarında yaşayan Bulgarlar, aralarında sıklıkla Türkçe konuşmakta olup kendi dillerini unutmuşlardı.*" (Abadzhieva, 2017:131).

El yazmasının ikinci bölümünde İncil'in tanıtımına yer vermiştir. Hz. İsa'nın hayatının büyük ölçüde anlaşılır ve erişilebilir kılma arzusu, yaşayan bir dilin kullanılmasını gerektirmekteydi. Metnin birçok yerinde yazarın edebi kelimeleri Türkçe sözcükler kullanarak açıklaması bilinçli bir tercihtir. Bu veri

dönem itibarıyla Türkçenin ne kadar yaygın olduğunu, halkın sözcük dağarcığında ne denli yer edindiğini göstermektedir.

Petar Kovachev Tsarski 'nin eserindeki Türkçe unsurları tüm yönleriyle belirlemek daha kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Yaptığımız çalışmada Bulgar Katolik metinlerinde Türkçe sözcüklerinin kullanımına dikkat çekmeyi amaçlamaktayız. El yazmasındaki bazı Türkçe unsurları aşağıda göstereceğiz.

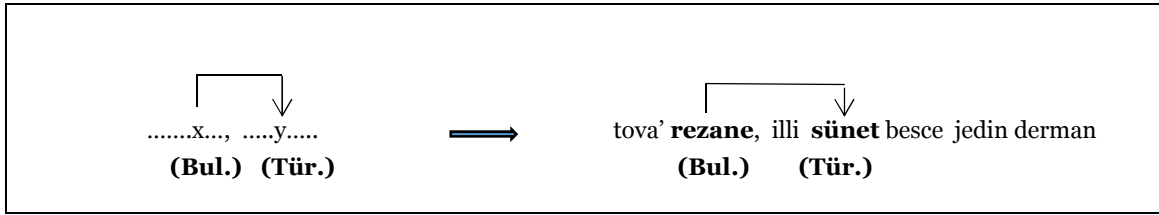
1. Bulgarca sözcüklerin Türkçe sözcüklerle açıklanması

Metinde dikkat çeken diğer bir husus, Bulgar edebi dilinin sözcüklerinin cümle içinde Türkçe sözcüklerle açıklanma kaygısıdır. Özellikle el yazmasının ikinci bölümünde Hz. İsa'nın hayatının konu edildiği satırlarda halkın daha rahat anlaması için Bulgarca sözcüklerden hemen sonra eş anlamlı Türkçe sözcükler kullanılmıştır.

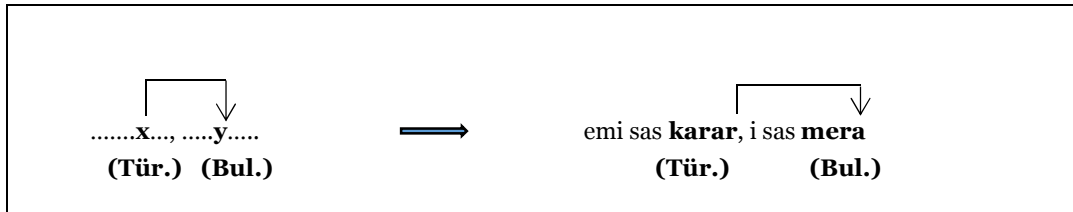
18. Yüzyılın ikinci yarısındaki bu oluşum, Bulgar toplumunun iki dilliliğini ve Türkçenin halk ağızlarındaki durumunu tespit için son derece önemlidir.

Bulgarca sözcüklerin Türkçe sözcüklerle açıklanması şu şekildedir:

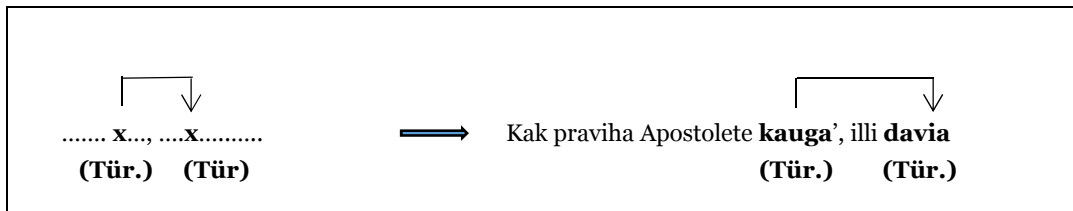
a. Bulgarca sözcüğün Türkçe sözcikle açıklanması



b. Türkçe sözcüğün Bulgarca sözcikle açıklanması



c. Türkçe sözcüğün Türkçe sözcikle açıklanması



1. bahçe > bahcia – rai (рай)

“rai” Bulgarcada cennet anlamında kullanılmaktadır. Yazar “rai” sözcüğünü cümle içinde açıklamak için “bahçe”, güzel bahçe sözcüğünden istifade ediyor.

“...i turnaghi u zemelskiet **Rai**, sanki u jedna’ hubava **bahcia...**”

2. güç > ghiücnö - масно (мъчно)

“...масно, tescko, **ghiücnö...**”

3. kahır > kahar – grixia (грижа)

“... bes **grixia**, i **kahar** nikakav...”

4. sünnet > sünet – rezane (резане)

“... tova’ **rezane**, illi **sünet** besce jedin derman...”

5. sahip > saibia - gospodar(господар)

“... koi scetesce dae’ **gospodar**, i **Saibia** od sickiet svet...”

6. kavga > kauga – dava > davia (давия)

Bazı cümlelerde Türkçe sözcükten sonra yakın yada eş anlamlısı da Türkçe sözcükle açıklanmaya çalışılmıştır. Aşağıdaki örnekte bunu görüyoruz.

“... Kak praviha Apostoleta **kauga**’, illi **davia** ...”

7. akıllı > akallia - mudar (мъдър)

“mudar (мъдър)” Bulgarcada akıllı anlamında kullanılmaktadır. Yazar “mudar (мъдър)” sözcüğünü cümle içinde açıklamak için “akıllı” bahçe sözcüğünden istifade ediyor.

“Tei i Gospodin Boogh, detoe’ po’ **mudar**, i po’ **akallia** bes krai od zarete od tozi svet, za’ tazi nai golema rabota isbra’ jedin Angel od nai golemite”

8. kuvvet > kovet – silla(сила)

“Ne produma vekie дума Sveti Ivan, ciunki vide’, ci tazi besce voglia Isskukrastova, krastigo, i sas tova’ krasctene Issukras posveti vodata, i dadei **kovet**, i **silla** da moxe, da ucisti duscite od greh, i na tozi ces Issukras zadade negovoto krasctenie.”

9. sıklet > saklet – grixia (грях)

“I Gospodin Boogh nescte vekie da tarpi tia da teghlat tazi **grixia**, i tozi golem **saklet**, emise nakani da imgo mahni od serzeto i daghi zaradova”

2. “ö” ve “ü” harflerinin kullanımı

Tsarski’nin eserinde “ü” ve “ö” harflerini kullanması aldığı eğitim ve temsilcisi olduğu Katolik mezhebiyle doğrudan bağlantılıdır.

Elimizdeki kısa özgeçmişinden Petar Kovachev Tsarski'nin eğitimini İtalya'nın Roma şehrinde tamamladığını biliyoruz. 18. Yüzyılın ikinci yarısında Roma'da Güney Slav topraklarından gelen gençleri misyoner ve rahip için hazırlayan sayıca çok fazla okul vardı. Petar Kovachev Tsarski Roma'da eğitimi sırasında İtalyancanın yanında Hırvatçayı da öğrenmiştir.

Hırvat topraklarındaki Latin alfabesi esas olarak iki farklı etki neticesinde şekillenmiştir, güney kesimlerde İtalyancanın; kuzeyde ise Macarca etkili olmuştur (Abadzhieva,2017:106).

Macarcada "ö" ve "ü" harflerinin kullanılması Petar Kovachev Tsarski'nin № 778 numaralı el yazmasında kullandığı harf sistemine girmelerinin en olası nedenidir (Tsibranska ve Abadzhieva, 2016: 28).

Arap harflerinin kullanıldığı bir dönemde Latin harfleriyle kaleme alınan el yazmasında Türkçenin temel ünlülerden olan "ö" ve "ü" sesleri gösterilmiş olması 18. Yüzyıl Türk dil tarihi açısından önem arz etmektedir.

“ü” sesi

güç > ghiücnö (778:63), sünnet > sünet (778:71), türlü > türlic (778:80), düzen > düzen (778:89), müsaferet > müsefere (778:111), müjde > müjde (778:114), süre > sürek (778:117), döşek > düscek (778:119), gümrük > ghiümrük (778:120), güçlendi > ghiüclendissa (778:159), kürek > kiürezi (778:164)

“ö” sesi

örnek > örne (778:57), öfke > öfketo (778:91), hüküm > hökium (778:110), göl > ghiöl (778:126), öyle ise > öyleise (778:139)

3. “sanki” zarfı ve “çünkü” bağlacının kullanımı

3.1. “sanki > sanki” zarfının kullanımı

Yapılan inceleme neticesinde metinde 143 farklı cümlede “sanki” zarfının kullanımı tespit edilmiştir.

Metinde kullanılan “sanki” zarfının örnekleri şu şekildedir:

Duma Sveti Luca , ci mlogo halk slededesce Issukrasta na sekade , kadeto hodesce , i imasce nekoi , i druga xená , detogo sledesce , **sanki** sveta Maria Madalena. (Aziz Luca söylemişti: Her yerde halk Issukrasta'yı takip ediyordu, başka biri de vardı onu takip eden **sanki** Maria Magdalena) (778:143)

Dase miesc cesto besce jedin adet od Cifuttete , da produmasc karsci , **sanki** ci ne trebovasce tolkos miti , moxesce da bade sebep od golema ubarkaniza , i kaugá . (... onlara karşı konuşmak **sanki** büyük bir kavganın habercisiydi...)(778:149)

3.2. “çünkü > ciunki” bağlacının kullanımı

Yapılan inceleme neticesinde metinde 69 farklı cümlede “çünkü > ciunki” bağlacının kullanımı tespit edilmiştir.

Metinde kullanılan “çünkü > ciunki” bağlacının örnekleri şu şekildedir:

“I **ciunki** tezi dni cifuttete imaha paskel  , zatov  beha doscle mlogo hora od tiurliu tiurliu viljate...” (Farklı farklı vilayetlerden pek çok insan gelmiŐti ** unk **  iftlerin (Yahudi) Paskalya bayramı vardı.) (778:252)

“Ama **ciunki** rabotata , deto imasce dase isvarsci , besce nai golema , i nai sveta od sickite rabote Boxi...” (Ama, ** unk ** yapılacak iŐler içinden Allah katındaki en mühim iŐti...) (778:56)

“...ci kral Erode, **ciunkise** useti, ci behago izmamili trite zar  i behase varnali na viljatatsi iz drughi patt...” ( u de farklı yollardan Őehre döndüler, Kral Erode anladı, ** unk ** onu aldatmıŐları) (778:56)

“...**ciunki** Gospodin Boogh ima adet da slaga hudulete, i da izdiga onezi, detose slagat, i tei stori tozi patt ...” (...** unk ** Allah sınır koyar..)(778:100)

4. Türkçe fiillerin kullanılma Őekilleri

Eserde dikkat çekici unsurlardan biri de Türkçe fiillerin kullanılmasıdır. Sözcüklerin yanında fiillerin kullanımı gramatikal etkiyi göstermektedir.

NBKM 788 numaralı el yazmasında yüzün üzerinde Türkçe fiil kullanılmıştır.

Görülen geçmiŐ zaman ekiyle çekimlenen Türkçe fiil Bulgarcanın “+ca (sa)” ekini aldığı zaman *jajaldissa* < *yayıldı* fiil Bulgarcada görülen geçmiŐ zaman ifadesini korumaya devam etmiştir. Bulgarcada ve diğer Balkan Slav dillerinde kullanılan “+ca (sa)” eki Yunancadan geçmiŐtir (Yenisoy, 2007:182).

[{türkçe fiil} + {g.g.z.e}+{sa}] => jajal+di +s(s)a < yayıldı

kon- > kondissat (778:67)

“...da trassat p  vanka nekoj kolipka da **kondissat** , i nameriha jedn  koliba viran...” (DıŐarıda **kon**maları için bir baraka arasınlar, buldukları baraka virandı.)

uy- > uidissat (778:68)

“...ciunki tia nesctat da **uidissat** na diavlat...” ( unk  bunlar devlete **uymak** istemiyorlar)

zorla- > zorladissa (778:76), yayıl- > jajaldissa (778:77), rast gel- > razgheldissase (778:83), Ő phele- > sciubelendissat (778:83), bayıl- > bajaldissa (778:96) uy- > uidissa (778:105), say- > saidissaha (778:118), g  len- > ghiuclendissa (778:139), tuttur- > tutturdissa (778:197), muhurledissa (778:233), say- > saidissova (778:252), kes- > kestissame (778:74), karış- > karascissa (778:75)

Görülen geçmiŐ zaman ekiyle çekimlenen Türkçe fiil Bulgarcanın “+ca” ve “+ yea” (+ sa + uva) naslandissovat < *nazlanıyorlar* eklerini aldığı zaman görülen geçmiŐ zaman eki, fonksiyon olarak Şimdiki zamanı belirtir ve s rekliplik anlamı kazanır (Leontik, 2016: 32).

[{türkçe fiil} + {g.g.z.e}+ {(s)sa/o}+ {u/ova}] => naslan+di+ss(a/o)+ u/ova < nazlanıyorlar

nazlan- > naslandissovat (778:168), art- > artissovasce (778:183), hizmet et- > hizmetuvasce (778:87)

5. Türkçe sözcüklerin kullanım sıklığı

Petar Kovachev Tsarski eserini kaleme alırken halkın anlayacağı sade bir kullanmıştır.

Aşağıda örnek bir paragrafını verdiğimiz NBKM 778 numaralı el yazması metninde Türkçe sözcüklerin kullanım sıklığı görülmektedir.

[101. sayfa]

pak utide na Ierusalem da pravi Velikden . I kogá ulezi u Cerquata , vidé tuka mlogo , deto praveha **aliscverisc** , i prodavaha , i kupuvaha ovze , volove , galabe , i drughe xivine za **kurban** . Vidé pak drughi , deto imaha pred sebesi jedin **kup** od pari , i davaha na **faidá** . Popovete od Cerquata davaha **izin** dase pravi tozi **aliscverisc** , u Cerquata zarat **Iabangiete** , da moxiat **sanki** da namerat na gotovo sicko , kogá iskaha da pravat **kurban** . Ama Issukras ne aressa tová , **zeré** duma Sveti Ivan Evangelista , ci kato vidé toi tazi' rabota , napravi jedin bicc od vaxé , i zakaci da bii sickite **alisc veriscie** ; i tei ispadi sickite xivine , deto beha tam , i onezi detoghi prodavaha : rassipa parite na **memeleghiete** pó zemeta : i rece na sicki : mahnetese od tuka , i nedeite pravi kaseta Boxia , mesto od **alisc verisc** . Dumat sickite **okomusce** , ci kogá Gospodin Boogh Issukras stori tazi rabota , i padesce Bazirghianete od Cerquata , izlazeschemu od negovoto Boxij lize jedná svetlos , detoghi uplasci sicki , i makar toi da besce samzi , pak nijedin moxé damuse upré , illi damu recé nescto . Sled tazi rabota utidoha pré nego sickite glavi Evraiske , i popitahago sas kakav **hökiüm** besce storil toi tazi rabota ; i ako Gospodgo besce pratil , daim da

alış veriş > aliscverisc, kurban > kurban, fayda > faidá, küp > kup, yabancı > Iabangiete, sanki > sanki, zere³ > zere, muameleci⁴ > memeleghiete, okumuş > okomusce, hüküm > hökiüm

6. Yazmada kullanılan sözcüklerden örnekler

El yazması eserde 700'e yaklaşık Türkçe sözcük mevcuttur. Sözcüklerden bir kısmı aşağıda verilmiş olup günümüz Türkiye Türkçesindeki karşılıkları yazılmıştır. Aşağıdaki sözcükler Abadzhieva'nın çalışmasından alınmıştır (Abadzhieva, 2017:135).

adet > adet	gemi > ghemie	miras > miras
ağa > agalarka	getir- > ghetirttissa	nişan > miscian
açık > acik	haber > habar	mühürle- > muhurledissan
acımak > agiadissa	haham > hahamin	münafıkla- > munafakladissat
akıl > akal	hayır > hair	mundar ol > mundardissano
akıbet > akibet	hayvan > haivane	mızrak > musdrak
alay > alai	halk > halk	nazlan- > naslandissovata
el alem > alalem	helalleş- > halalsctissa	nekes > nekezlik
alçak > alciak	hamarat > hamarat	niyet > niet
alış veriş > alisc verisc	haraç > harac	okumuşum > okumusciam
ancak > angiak	hata > hataile	o saat > osahat
ahretlik > aratlakat	hatır > hatar	oturmak > oturdissa
ortak > artak	hekim > hekime	paralamak > paraldissovaha
askerler > askerat	hesap > hesap	patırtı > patardia
aslında > aslindan	hizmet et - > hizmetuva	pişman > popiscmani
avcı > avgie	fodul > hodule	renk > renk
bayıldı > bajaldissa	ikram > ikram	rezillik > rezillik, rezillicat
balgam > balgame	işkillen- > isckelendissova	saat > sahat
beraber > barabar	kabahat > kabahat	sahip > saibia
barışık > barasciak	kabil > kabil	saydı > saidissa
barışmak > barsctissa	kaçır- > kaciardissat	saygınlık > saighilik
başarmak > basciardissat	kahırlan- > kaharuvasse	sahip > saip
başka > basca	kalabalık > kalabalak	sıklamak > sakaldissovane

³ Çünkü (TDK- DS.)

⁴ Para, senet, tahvil vb. n. den kazanç sağlayan, bankerlik yapan kimse

bekçi > bek	kılıç > kalac	sıklet > saklet
birlik > birlik	kapıcı > kapugüike	şaşmak > sciasctissa
boyunduruk > bojudruk	karar > karar	şahitlik > scehadlik
bulandırma > bulandardiss	kararsız > kararsiz	şüphelenmek > sciubelendissa
bulaşmak > bulusctissova	karış- > karascissa	sebeup > sebeup
kabahat > cabahat	karma karışık > karma	seymen > seimenin
kabil > cabil	karışık > karascik	seyir > seir
kamış > camisc	kahır > kahar	sünger > siungher
kanlı > canlia	kail > kail	sundurma > sundurni
çember > cember	garezli > kareslia	tabiat > tabiet
garez > cares	karşı > karsci	tafra > tafralik
garezli > careslie	kıskan- > kascandissova	toprak > toprak
karşılık > carscilik	kıskanç > kaskangia	tebdil > tebdil
çalışmak > cialasctissa	keyifsiz > kefsiz	teslim > teslim
çürümek > ciurudissa	keskin > keskin	toprak > toprak
konmak > condissa	kes- > kestissame, kestissa	uymak > uidissa
dava > davia	kavga > kauga	uygun > uigun
davranmak > davrandissa	kıymetli > kiimetlia	vilayet > viljat
doğramacılık > duramağilik	kolay > kolai	viran > viran
derman > derman	kullan- > kolandissala	zahmet > zahmet
eksik > eksik	konak > konak	zapt > zapt
eşkal > esckil	kon- > kondissa	zeytin > zeytin
feragat et- > ferattissa	kuvvet > kovet	zor > zor
izin > izin	kurtul- > kurtulissam	zorlamak > zorladissa
yabancı > jabangia	merdiven > merdevenat	
yayıl- > jajaldissa	mertebeli > mertebelia	
yüzbaşı > jusbascia	medrese > medresse	
cenk > genk	memleket > memleket	

Sonuç

Yapılan araştırmayla Türkçenin sadece resmi dil statüsündeki dilleri değil daha küçük toplulukların dillerine de etki ettiği tespit edilmiştir.

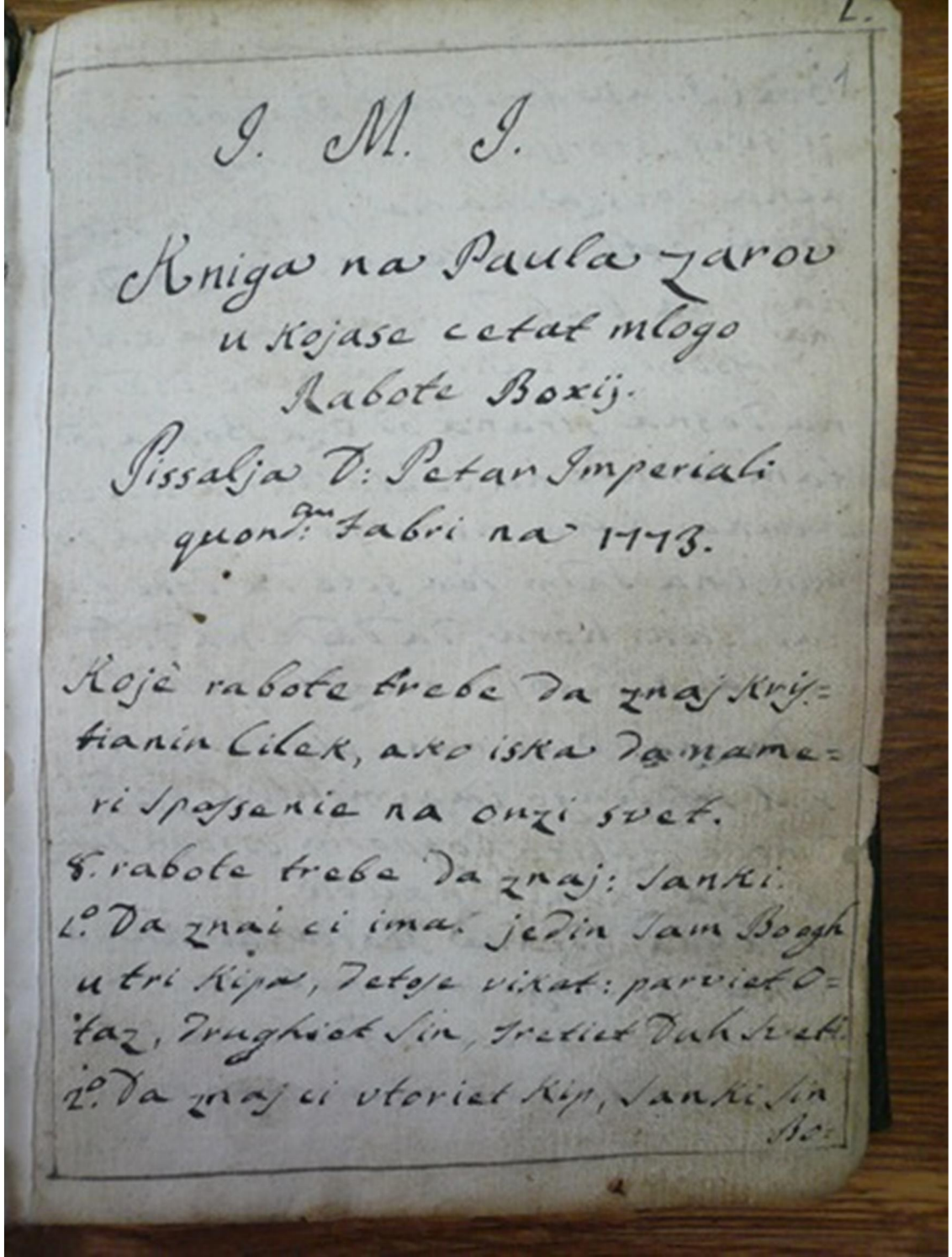
Asırlarca, Osmanlı'nın idaresinde barış ve huzur içinde yaşamış olan Bulgar Katolikler (Pavlikanlar)'ın dilindeki yüzlerce Türkçe unsur, Türkçenin bu dildeki varlığı ve etki derecesini göstermektedir.

Türkçe Bulgar Katolik (Pavlikan) diline sadece sözcük değil, önemli gramatikal yapılar da vermiştir. Yazarın Türkçe sözcüklere özel önem verdiği görülmektedir. Bu ilginin sebebi halk tarafından daha rahat anlaşılma kaygısıdır.

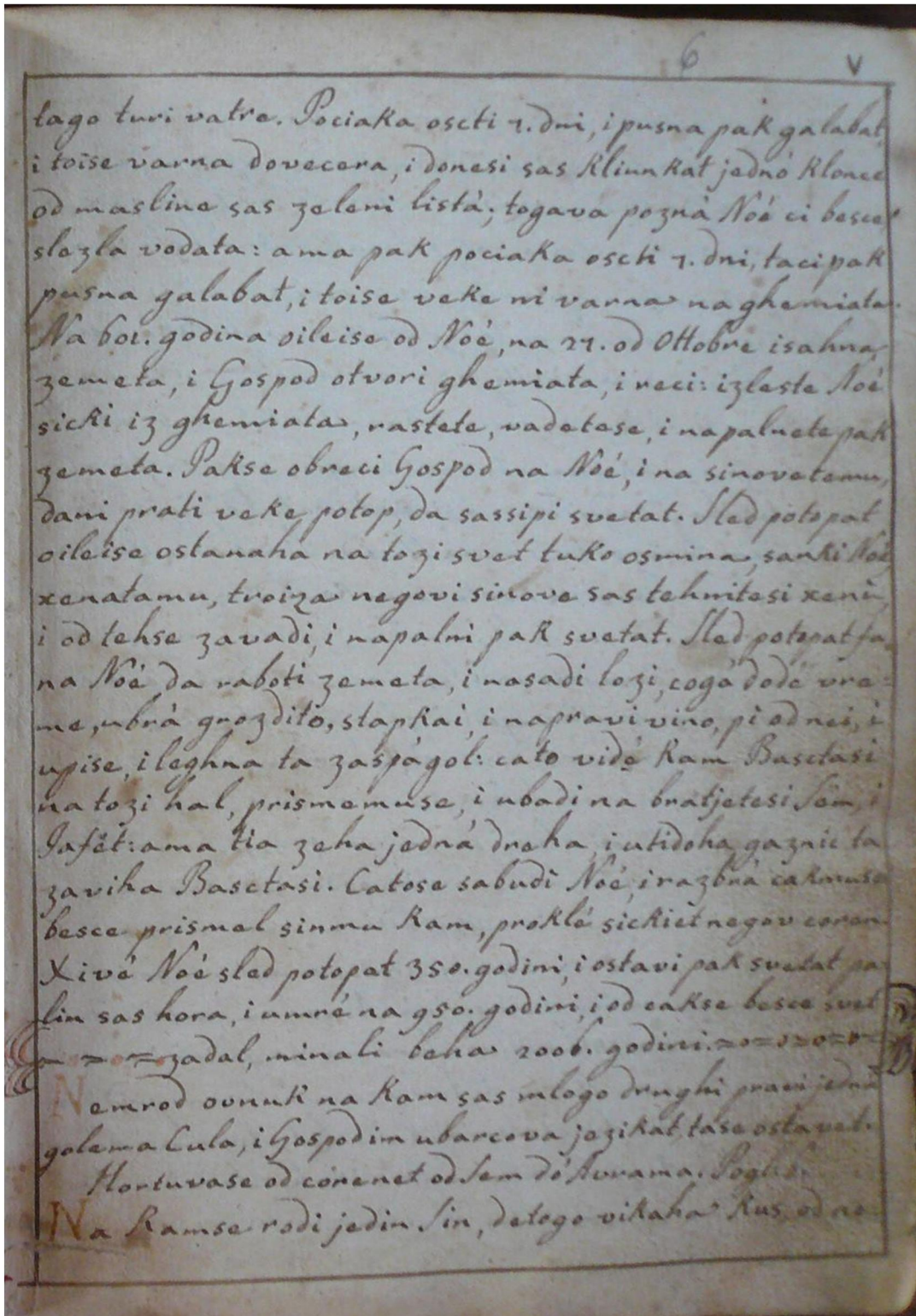
Bulgar Katolikler (Pavlikanlar) Latin harflerini kullanmaları, eserlerinde sıklıkla Türkçe unsurlara yer vermeleri onları diğer mezheplerden farklı bir yazılı geleneğin temsilcileri haline getirmiştir.

Arap harflerinin kullanıldığı bir dönemde, Latin harfleriyle kaleme alınan el yazmasında Türkçenin temel ünlülerden olan “ö” ve “ü” seslerinin gösterilmiş olması 18. Yüzyıl Türkçe ses bilgisi açısından önem arz etmektedir.

Bulgar edebi dilinin sözcükleri veya halk tarafından anlaşılamayacağı düşünölen sözcüklerin, cümle içinde Türkçe eş anlamlı sözcüklerle açıklanması dönem itibariyle Türkçenin yaygınlığını ve halkın Türkçe bilgisini yansıtmaktadır.



Resim 1: NBKM 778 numaralı yazmanın birinci sayfası



Resim 2: NBKM 778 numaralı yazmandan örnek

Kaynakça

- Abadzhieva, M. (2013). Ezikıt na pavlikyanskata knizhnina ot XVII vek. – *Bulgarski ezik*, Prilozhenie, s. 262 – 273. ISSN 0005-4283.
- Abadzhieva, M. (2014a). Pavlikyanskata knizhnina ot XVIII v. – primer za knizhoven ezik na narodna osnova. – V: *Pismenoto nasledstvo i informatsionnite tekhnologii*. S., s. 235 – 238. ISBN 978-954-978-725-2.
- Abadzhieva, M. (2014b). Knizhoven ezik na narodna osnova li e pavlikyanskata knizhnina ot vtorata polovina na XVIII v. – *Palaeobulgarica*, 4, s. 68 – 79. ISSN 0204-4021.
- Abadzhieva, M. (2014c). Hristiyanskata leksika v rıkopis № 778 na katolicheskiya knizhovnik Petır Kovachev Tsarski. – V: Ime i svyatost, godishnik na asotsiatsiya „Ongıl“, t. 13, god. IX, ISSN 1311-493KH.
- Abadzhieva, M. (2014d). Pavlikyanskata knizhnina i kharakterniyat za pavlikyanskiya govor fonemen prekhod è> ù. – *Littera et Lingua, elektronno spisanie*, t. 11, kn. 1/2, ISSN 1312-6172.
- Abadzhieva, M. (2017). Predpostavki za vŭznikvaneto na literaturata na bŭlgarite katolitsi na novobŭlgarski ezik prez XVIII v. Katolicheskata propaganda sred pavlikyanite. – V: *Vyara i kult, godishnik na asotsiatsiya „Ongıl“*, t. 15, god. XI, s. 221 – 231. ISSN 1311-43X
- Abadzhieva-İordanova, M. S. (2017). Pavlikyanskata Knizhnina Ot XVIII Vek v Istoriyata Na Bŭlgarskiya Ezik. Institut za bŭlgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreïchin” – BAN, Doktora Tezi.
- Georgiev, E. (1971). Barok v Bilgarskata Literatura, *Literaturna Misıl*, s.46-62
- Georgiev, E. (1973). Bilgarskoto Obshtoistoricheskoto i Literaturno Razvitie i Barokıt. – V: Sb. *Bilgarskata Literatura v Obshtoslavyanskoto Literaturno Razvitie*, s. 179-203.
- Giev, Georgi (1937). Kratki Biografii na Sveshtenitsite – Bilgari, Rodeni v Plovdivskata Eparkhiya, ot Pokristvaneto na Pavlikyanite do Dnes. – V: Kalendar Sv. Kiril i Metodii za s. 107.
- Graham, Florence (2015). Turkish Loanwords in Seventeenth- and Eighteenth-Century Bosnian and Bulgarian Franciscan Texts. University of Oxford.
- Ilieva, İ. (2011). Bilgarskiyat ezik v predistoriyata na komparativnata lingvistika i v ezikoviya svyat na ranniya evropeiski modernizim, Blagoevgrad.
- Istoriya (1962): Istoriya na Bilgarskata Literatura. T. 1. Starobilgarska Literatura, S.
- Ivanova, N. (1984). Ilirijskiyat Ezik Na Yuzhnite Slavyani v Bilgarskoto Knizhovnoezikovo Razvitie Prez XVII vek. – V: *Godishnik Na SU. FSF*, t. 78/1, kn. I. *Eziko-znanie*, Sofiya, 34-93 (Chast I).
- Ivanova, N. (1985). Ilirijskiyat Ezik na Yuzhnite Slavyani v Bilgarskoto Knizhovnoezikovo Razvitie Prez XVII vek. – V: *Godishnik na SU. FSF*, t. 79/2, kn. II. *Eziko-znanie*, Sofiya, 3-48 (Chast II).
- Ivanova, N. (1989). Rolyata na Yuzhnoslavyanskiya „İlirijski” Ezik v Bilgaro-Khırvatските Knizhovnoezikovi Kontakti Prez XVII. – V: *Vtori Mezhdunaroden Kongres Po Bilgaristika. Dokladi Sravnitelno i Sipostavitelno Eziko-znanie*, Sofiya, 305-313.
- Ivanova, N. (1997a). Smesenite Knizhovnoezikovi Tipove i Barokıt. Bilgarskata Raznovidnost Na Yuzhnoslavyanskiya "İlirijski" Ezik Prez XVII - XVIII v. (I). – V: *Sipostavitelno Eziko-znanie*. - XXII, 3, s. 100-129.
- Ivanova, N. (1997b). Smesenite Knizhovnoezikovi Tipove i Barokıt. Bilgarskata Raznovidnost Na Yuzhnoslavyanskiya "İlirijski" Ezik Prez XVII-XVIII v. (II). – V: *Sipostavitelno Eziko-znanie*. - XXII, 4, s. 53-84.
- Ivanova, N. (1998). Kontaktıni Sinonimi v Sichineniyata na Petır Bogdan Bakshich, Filip Stanislavov i Krist’o Peikich. – V: *Starobilgaristika*. - XXII, 4, s. 101-110.. A 16760 162.
- Ivanova, N. (1999b). Abagar (1651) na Filip Stanislavov v yuzhnoslavyanski kontekst. – V: *Starobilgarska literatura*. - 31, s. 120-126.

- Ivanova, N. (1999a). *Sirbi Ā Bilgari Mezhdū Srednovkovieto Ā Novoto Vreme - Ezikovi Āzmereniya Na Āstoricheskoto Sıznanie. - V: Sıpostavitelno Ezikoznanie. - XXIV, 2-3, s. 72-80.*
- Āstoriya(1962). *Istoriya na bilgarskata literatura. T. 1. Starobilgarska literatura, S., 402-409*
- Jerkov, J. (1979). , Parčevič et Stanislavov: Formes et caractères d'une literature militante. – In: *Ricerche Slavistiche, vol. XXIV-XXVI, 157-178.*
- Jerkov, J. (1985). Sulla sorte dei manoscritti dei Pauliciani bulgari. – “Europa Orientalis” 4 : 29-37.
- Leontik, M. (2016). Poteklo, Adaptacija i Semantika na Turskiot sufiks-di/-ti/-DI/(-dı,-di,-du,-dü,-tı,-ti,-tu, tü) vo Makedonskiot jazik. Godišen zbornik 2016-Filološki fakultet, UGD-Ťtip, 8, 27-36.
- Stanchev, K. (1975). Poeziyata na bilgarskite pavlikyani. – V: *Literaturna misıl, 1, s. 63-71.*
- Stanchev, K. (1981). Literaturata na bilgarite katolitsi prez XVII i XVIII vek i prekhodit ot Srednovkovie kim Vızrazhdane. – V: *Literaturna misıl, kn. 3, Sofiya, 3-11.*
- Stanchev, K. (1988). Poeziyata na bilgarite katolitsi prez XVIII-XIX vek i vıprosit za neınite obraztsi. – V: *Bilgariya, Italiya i balkanite. Obshtestveno-istoricheski i kulturno-esteticheski vzaimootnosheniya XV-XX v., S. s. 155-159.*
- Stanchev, K. (1995). Otets Eduardo ot Torino i bilgarskata pavlikyanska knizhnina. – V: *Dokladi ot Petiya Bilgario-italianski simpozium, Piza, 24-28, 169-181.*
- Stanchev, K. (1998). Nyakoi utochneniya otnosno istoriogeografskite sichineniya na Petır Bogdan Bakshich – *Paleobulgarica, 22, № 2, 128-132.*
- Starobilgarska Literatura (2003). *Starobilgarska Literatura. Entsiklopedichen Rechnik, Veliko Tirnovo.*
- Tsibranska-Kostova, M., M. Abadzhieva (2016) . Za leksikata s chuzhd proizkhod v katolicheskata knizhnina ot XVII–XVIII vek /po material na Abagara na Filip Stanislavov i sbornik № 778 NBKM na Petır Kovachev Tsarski/. – *Izvestiya na Instituta za bılgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreıchin“, kn. XXIX, s. 7 – 47. ISSN 0323-9934.*
- Tsonev, B. (1923). *Opis na slavyanskite rikopisi v Sofiıskata narodna biblioteka, tom II, S.*
- Tsonev, B. (1923). *Opis na Slavyanskite Rikopisi v Sofiyskata Narodna Biblioteka, Tom II, S.*
- Walczak-Mikołajczakowa, M. (2004). *Piřmiennictwo katolickie w Bułgarii, Poznan.*
- Yenisoy, Hayriye (2007). *Balkanlar El Kitabı. Dil ve Edebiyat, Cilt III, Karam & Vadi, 171-190.*